

KLEINE CATECHISMUS OVER DE MIDDAGDIENST

dr. Jan Smelik

Op 22 mei 2003 werd in mijn woonplaats Zuidhorn een liturgieavond gehouden over de invulling van de tweede kerkdienst op zondag. Op deze avond werden twee korte inleidingen gehouden. Ds. P. de Jong schetste aan de hand van de begrippen “offeren” en “leren” een bijbelse visie op de zondag en de invulling daarvan. Hij bracht onder meer naar voren dat het houden van meerdere samenkomsten op de zondag geen goddelijk voorschrift is, maar een eeuwenlange inhoudrijke traditie die niet verloren moet gaan. Twee diensten op zondag is een gulden regel waardoor de kerk op verantwoorde wijze vorm geeft aan het vierde gebod.

Als tweede inleider mocht ik op die avond het één en ander vertellen over de invulling van de tweede kerkdienst vanuit de historie tot nu toe, waarbij ook een vooruitblik naar een mogelijk toekomst gegeven moest worden.

Binnen de Gereformeerde Kerken zijn we er erg vertrouwd mee dat “de middagdienst over de catechismus” gaat. Dat bracht mij op het idee om dat eens om te draaien en een “catechismus over de middagdienst” te maken. De informatie die ik dus wilde geven, heb ik in de vorm van vragen en antwoorden gegoten.

Gezien de beperkte tijd voor mijn verhaal werd het een *kleine* catechismus (in navolging van Luther die naast een “grote catechismus” ook een “kleine” gemaakt heeft). Deze catechismus was specifiek gericht op de Zuidhornse situatie. Daarom heb ik ter gelegenheid van de publicatie in dit blad het stuk bijgewerkt en uitgebreid.

KLEINE CATECHISMUS OVER DE MIDDAGDIENST

Het eerste deel:

De middagdienst in het verleden

vraag 1: Waar komt de catechismusdienst vandaan?

Antwoord: De catechismusdienst zoals wij die kennen, is een Nederlands-Duitse uitvinding. In de Nederlandse vluchtelingengemeente te Londen (±1550) werd tijdens de tweede dienst op zondag catechisatie gegeven. Deze dienst kende twee toespraken/preken: een preek over een bijbelgedeelte en een preek over een catechismusgedeelte. De Kerkorde van de Palts (Duitsland) bepaalde dat elke zondagmiddag een gedeelte uit de Heidelbergse Catechismus behandeld moest worden. Via Petrus Datheen, die in Frankental in de Palts werkzaam geweest is, kwam de catechismusdienst in Nederland terecht.

vraag 2: De catechismusdienst komt dus niet bij Calvijn vandaan?

Antwoord: Nee. Calvijn kende geen kerkdiensten waarin hij uit een catechismus preekte. Op zondag vond wel een massale catechisatie plaats voor niet-belijdende kerkleden. De Geneefse kerkorde uit 1541, de *Ordonnances Ecclesiastiques*, bepaalde dat 12.00 uur deze catechese plaatsvond. Overigens heeft de liturgische praktijk van Calvijn in de Nederlanden veel minder invloed gehad dan vaak gedacht wordt.

vraag 3: Maar Calvijn kende toch wel meer diensten op een zondag?

Antwoord: Jazeker, maar de catechisatie stond daar los van. Calvijn maakte bovendien onderscheid tussen de zondagmorgendienst en andere diensten op zondag. De zondagmorgendienst was een dienst van Woord, gebed en sacrament. Deze morgendienst stond bij Calvijn in het teken van verbondenheid met de heilige, algemene en apostolische kerk. Bepalingen en uitspraken van Calvijn over de kerkdienst hebben allemaal betrekking op de zondagmorgendienst. Andere kerkdiensten zullen meer als gemeentebrede (d.i. bestemd voor de hele gemeente: jong en oud) bijbelstudiebijeenkomsten gezien moeten worden. Voor de middagdienst kende Calvijn geen “orde van dienst” en ook in de Palts en in de Nederlanden werden die niet opgesteld.

vraag 4: Momenteel zie je vooral in de middagdienst dat het aantal kerkgangers terugloopt. Is dat een typerend voor onze tijd of zijn er meer tijden geweest waarin men geconfronteerd werd met een laag bezoekersaantal van de middagdienst?

Antwoord: De woorden “er is niets nieuws onder de zon” van Prediker gelden ook ten aanzien van zorgen over het bezoeken van de tweede kerkdienst op zondag. Het eerste voorschrift om catechismusdiensten te houden werd in 1573 uitgevaardigd door de Particuliere Synode van Noord-Holland. De praktijk van de catechismusdienst verspreidde zich snel, maar met name op het platteland verliep de invoering erg moeilijk. In 1586 herhaalde de Nationale Synode van Den Haag de bepaling om ’s middags een dienst te houden waarin uit de catechismus gepreekt moest worden. Voor deze diensten werden geen aparte orden van dienst ontworpen. Waarschijnlijk waren er plaatselijke verschillen ten aanzien van de invulling van de tweede kerkdienst.

Op de grote Dordtse synode (1618/1619) bleek dat het in grote delen van het land zeer droevig gesteld was met de middagdienst. Predikanten verzuimden catechismuspreken te houden wegens gebrek aan belangstelling. Het gebeurde dat op zondagmiddag alleen de predikant en zijn gezin de moeite hadden genomen om ter kerke te gaan.

Een predikant uit de zeventiende eeuw schreef: *Men gongh s’ morgens in de kercke, ende de namiddaeghse predicatie begaven sy haer tot kaetsen, balslaen, kloodwerpen, kaertspelen ende tot diergelycke ydele ende quade exertitien, ende s’ avonts in de herbergen.*

Ook zijn er berichten bekend uit dezelfde eeuw dat de herbergen en kroegen buiten de grote steden juist op zondag goede zaken deden omdat het stadsvolk op die dag massaal buiten de stad vertier zocht.

In de tweede helft van de zeventiende eeuw was de praktijk van de catechismusdienst algemeen verspreid in de Nederlanden.

vraag 5: Is het houden van leerdiensten een gebod of een keuze?

Antwoord: Een gemeentebrede leerdienst was in de zestiende en zeventiende eeuw een verantwoorde keuze. Want de reformatoren hadden te maken met een middeleeuwse erfenis, namelijk een schrikbarend groot gebrek aan bijbelkennis bij de kerkgangers (“leken”).

De kerk leeft nu in een andere tijd en context. Daarmee is niet gezegd dat we tevreden kunnen zijn met het hedendaagse kennisniveau (zie verder vraag en antwoord 13.) Maar wel dat zowel de kerkgemeenschap als ook onze visie op leerprocessen de eeuwen door ingrijpend veranderd zijn. In de zestiende en zeventiende eeuw waren de meeste kerkdienstbezoekers geen lid van de gereformeerde kerk. Ze hadden geen belijdenis gedaan en behoorden tot de groep mensen die men de “liefhebbers van gereformeerde godsdienst” noemde. In een tijd waarin slechts een kleine minderheid van de kerkgangers tot de belijdende leden behoorde, was het een logische keuze om ’s middags een gemeentebrede leerdienst te houden. Temeer omdat men toen ook nog geen doordeweekse catechisatie en allerlei bijbelstudieverenigingen kende.

In onze tijd zijn er andere inzichten op het gebied van overdracht van kennis dan vier eeuwen geleden. We kunnen gebruik maken van gegevens en visies die in de afgelopen eeuwen binnen de menswetenschappen gemeengoed zijn geworden.

Gezien dit alles is het goed wanneer we ons regelmatig afvragen of de leerdienst, zoals we die nu kennen en houden, nog even goed functioneert voor de opbouw van Christus' gemeente als van oorsprong de bedoeling was.

Het tweede deel:

De middagdienst in het heden

vraag 6: Wat zijn de nu geldende landelijke afspraken en ontwikkelingen ten aanzien van de middagdienst?

Antwoord: De afspraak is dat "als regel eenmaal per zondag in de prediking de leer van Gods Woord verklaard wordt zoals samengevat is in de Heidelbergse Catechismus" (KO art. 66). Op basis van een deputatenstudie is door de Generale Synode van Leusden (1999) het volgende uitgesproken: de zondagmiddagdienst mag in lijn met de Bijbel en de geschiedenis een eigen karakter ontvangen met het accent op het onderwijs in de leer van de kerk.

Voorts hebben de kerken afgesproken om zich te houden aan de orden van dienst die door de generale synode zijn goedgekeurd (KO art. 65). Vooral het laatste decennium is gebleken dat deze kerkordelijke bepaling niet duidelijk is: wat is "zich houden aan"? Zijn de kerken gebonden aan complete en precieze orden van dienst waar geen tittel of jota aan gewijzigd of toegevoegd mag worden? De Generale Synode van Zuidhorn (2002) heeft hierover een uitspraak gedaan door middel van een zogeheten "Koersbepaling betreffende artikel 65 en 67 van de Kerkorde". Belangrijkste bepaling uit dit stuk t.a.v KO art. 65 is "*dat de kerkenraden er binnen het algemeen geldend kader verantwoordelijk voor zijn dat op verantwoorde wijze aan de kerkdiensten invulling wordt gegeven. In generaal-synodaal verband ontwikkelen en aanvaarden de kerken diverse orden van dienst bij wijze van voorbeeld en als aanbevolen orden, waarvan de kerken gebruik kunnen maken*". Dit betekent niet dat de kerken dus in de kerkdiensten kunnen doen en laten wat ze willen. Want de koersbepaling stelt dat kerken *verantwoord* om dienen te gaan met de eredienst. Wat onder "verantwoord" verstaan moet worden, is in de koersbepaling nader omschreven.

Op de Generale Synode van Zuidhorn lag een voorstel van deputaten voor een nieuwe orde voor de leerdienst, maar die is vooralsnog niet aanvaard. De reden was dat – zoals deputaten zelf al gemeld hadden - aan die orde nog veel haken en ogen zaten die eerst verder besproken moeten worden. De kerken hebben meer tijd nodig voor bezinning. Wel heeft de synode gesteld dat kerken vrijheid hebben om in de dienst "elementen van verwerking" op te nemen. Daarmee bedoelde de synode dat er in de dienst desgewenst ruimte is voor interactie, bijvoorbeeld voor een bespreking van de preek, het stellen van vragen.

Tot slot geldt de afspraak dat in de diensten alleen liederen gezongen worden die door de synode zijn vrijgegeven (KO art. 67). Vanaf de Generale Synode van Leusden wordt gewerkt aan een omvangrijke lijst met liederen waardoor men voor diverse soorten diensten volop keus heeft. Op dit moment telt de lijst, die nog groeiende is, 207 gezangen. In "Koersbepaling" wordt naar aanleiding van de liedselectie gezegd: "*De kerken maken door deze selectie de gezamenlijke afspraak om voor de kerkdiensten hun keuze uit deze liederen te maken. Afwijking van deze afspraak dient een kerkenraad te verantwoorden en behoort een uitzondering te zijn*".

vraag 7: Moeten we dus maar afwachten wat een volgende synode over onze middagdienst bepaalt of moeten we maar gewoon onze eigen gang gaan?

Antwoord: We hoeven niet morrend en mopperend af te wachten. Integendeel! De Zuidhornse synode heeft juist de kerken opgeroepen mee te denken over de invulling van de middagdiensten

en reacties te sturen naar deputaten Eredienst. Goed onderbouwde voorstellen van plaatselijke kerken zullen zeker een grote invloed kunnen hebben op de toekomst van de middagdienst. Als plaatselijke kerk kan men dus iets betekenen voor het landelijk verband van gereformeerde kerken.

Tot die tijd geldt: afspraken zijn afspraken. Ook wanneer hier en daar andere kerken menen zich daar niet aan te hoeven houden en bijvoorbeeld regelmatig niet-geselecteerde liederen in de dienst zingen.

vraag 8: Begrijp ik uit het bovenstaande goed dat we op dit moment geen ruimte hebben om de middagdiensten anders in te vullen of in te richten?

Antwoord: Dat is een misverstand. Binnen de bestaande afspraken zijn er diverse mogelijkheden. Het is bijvoorbeeld mogelijk om op zondagmiddag de gemeente in tweeën te splitsen en 's middags twee leerdiensten te beleggen. Afhankelijk van de grootte van de gemeente zou het nut daarvan kunnen zijn dat het praktisch mogelijk wordt om interactieve elementen in de dienst op te nemen.

Een andere mogelijkheid is om incidenteel 's zondagsmiddags een leerdienst te beleggen, die geheel afgestemd is op een speciale groep, bijv. basisschoolleerlingen of oudere jeugd. Als het – om wat voor reden ook – beter is voor de gemeente, zou men deze dienst alleen voor de doelgroep kunnen bestemmen, en voor de overige gemeenteleden op dezelfde middag/avond een “normale” leerdienst kunnen beleggen.

Er is ook ruimte dat we 's middags af en toe diensten houden waarin de catechismus niet aan bod komt. KO art. 66 geeft namelijk aan dat “*als regel*” eenmaal per zondag uit de catechismus geprekeerd moet worden. Er zouden dus 's middags ook incidenteel een kinderdienst of jeugddienst gehouden kunnen worden over een bepaald thema. Ook deze dienst zou men desgewenst alleen voor de doelgroep (bijv. kinderen & hun ouders) kunnen bestemmen. Voor de overige gemeenteleden zou er dan uiteraard dezelfde middag/avond een andere, “normale” dienst belegd moeten worden.

vraag 9: Bij een paar van de genoemde mogelijkheden zou het om diensten kunnen gaan waar niet de hele gemeente verwacht wordt. Bijvoorbeeld alleen basisschoolkinderen en hun ouders. Maar God wil toch héél zijn volk ontmoeten?

Antwoord: Ja, dat wil Hij zeker en daarom zal de dienst op zondagmorgen een dienst voor de hele gemeente moeten zijn en blijven. De dienst op zondagmorgen - heenwijzing naar Paasmorgen! - is primair bestemd om als *gemeente* onze Schepper en Herschepper te prijzen, en om onze verlossing te vieren. Elke zondag mag dus begonnen worden met een viering van onze verlossing, en dat doen we als *gehele* gemeente.

Het punt waar het hier om draait, is of op zondag naast de morgendienst alleen maar andere *gemeentebrede* samenkomsten belegd kunnen/mogen worden. Uiteraard is het een prachtig *ideaal* om op zondag als gemeente alles gezamenlijk te doen in bepaalde diensten. Kerken waar dit naar volle tevreden gebeurt, zijn gelukkig te prijzen.

Een andere vraag is echter of het een *bijbels gebod* is dat je op zondag uitsluitend samenkomsten voor de *hele* gemeente mag houden en dat je daaraan moet vasthouden. Ook als er plaatselijk goede redenen zijn om dat niet altijd te doen.

Karakteristiek voor de kerk is het *samenkomen* in de naam van Jezus (Zie bijv. Hand. 4:31, 14:27, 20:7,8, 1 Kor. 11, 14:23, 26). Het staat vast dat in het Nieuwe Testament gemeentebrede diensten gehouden werden. Maar deze praktijk betekent niet dat het *geboden* is om op zondag *uitsluitend* dergelijke samenkomsten te beleggen. We lezen in de Schrift ook dat de eerste christenen *dagelijks* samenkwamen in de tempel (Hand. 2:46). Maar daaruit concluderen we ook niet dat alle bijbelstudieverenigingen, catechisaties en andere kerkelijke activiteiten voor

bepaalde doelgroepen op doordeweekse dagen *dus* eigenlijk strijdig zijn met de essentie van het *gemeente-zijn*.

Wat in de Schrift wel geboden wordt, is dat we als gemeente gezamenlijk (God vereren is geen individualistisch, privé-zaakje) de zondag onderhouden als een rustdag voor lofprijzing, wijding en toerusting. De zondag is er omdat de kerk moet blijven “volharden bij het onderwijs der apostelen en de gemeenschap, het breken van het brood en de gebeden” (Hand. 2:42). Of zoals HC zondag 38 het formuleert: de zondag is de dag om “trouw naar Gods gemeente te komen om Gods Woord te horen, de sacramenten te gebruiken, God de Here publiek aan te roepen en de armen christelijke barmhartigheid te bewijzen”.

In Handelingen 2 en Zondag 38 staan de *elementen* die op zondag centraal moeten staan en die dus in ieder geval in de morgendienst passen en thuishoren. In andere samenkomsten kunnen bepaalde elementen benadrukt worden. Bijvoorbeeld in een leerdienst het element van onderwijs der apostelen, in een avondgebed het element van God de Here publiek aanroepen.

Het ‘trouw naar Gods gemeente komen’ betekent dat je de zondag niet solistisch, los van de gemeente, viert. Maar dat je juist op die dag in gemeente-verband, samen met Gods volk, de Here wil dienen en opgebouwd wil worden in het geloof.

Er zijn in de wereld kerken van gereformeerde signatuur waar men de *hele* zondag als gemeente bijeen is. ’s Morgens is dan er een gemeentebrede dienst, en de rest van de zondag zijn er allerlei diensten voor afzonderlijke groepen van de gemeente. Ook op dergelijke wijze wordt verantwoord vorm gegeven aan het bijbelse gebod om de “sabbat te onderhouden”, tot eer van God, tot opbouw van de gemeente en ons persoonlijk geloof.

Trouwens, op een gemeenteavond zeggen wij ook dat de “gemeente” bijeen is, ondanks het gegeven dat verschillende groepen, bijvoorbeeld de kleuters, er niet bij zijn.

vraag 10: Maar in een gemeentebrede leerdienst kan de hele gemeente toch ook leren en toegerust worden?

Antwoord: Dat kan inderdaad. Daarom gaat het er ook niet om of de huidige middagdienst ongewenst of verkeerd zou zijn. Integendeel, er zijn ook ervaringen dat jong en oud in een leerdienst veel van elkaar kunnen opsteken.

Desondanks is het goed dat we ons bezinnen op het functioneren van de leerdienst. Een leerdienst was en is bedoeld om de gemeente toe te rusten, om geloofskennis over te dragen. Wanneer dat je doel is, moet je middelen kiezen die zo goed mogelijk garanderen dat je dat doel zo optimaal mogelijk bereikt. Als het om leren gaat, moeten we ons realiseren dat bijvoorbeeld een kind uit groep 3 heel anders benaderd moet worden dan een middelbare scholier of een volwassene. Voor het *toerusten* van de gemeente is het zinvol ermee te rekenen dat verschillende groepen in de gemeente het best op verschillende wijze en manieren toegerust kunnen worden.

Dat is uiteindelijk tot heil van de hele gemeente. Aan de hand van de beeldspraak uit 1 Kor. 12:27 (“Gij nu zijt het lichaam van Christus en ieder voor zijn deel leden”) kan dit verduidelijkt worden. Van ons lichaam vragen niet alle delen evenveel en dezelfde zorg. Om het goed functioneren van het hele lichaam in stand te houden, is het wel eens noodzakelijk om sommige lichaamsdelen afzonderlijke aandacht te geven (tanden poetsen, haar & nagels knippen etc.)

Zo is het ook met het lichaam van Christus: ter wille van de eenheid en het goed functioneren van het héle lichaam kan het noodzakelijk zijn dat lichaamsdelen (lees: groepen gemeenteleden) ook wel eens afzonderlijk “verzorgd” en toegerust worden. Zo breek je de gemeenschap die gezamenlijk God wil en moet dienen, niet op. Je verzorgt die juist.

vraag 11: Geef je door het incidenteel toestaan van doelgroep-diensten niet toe aan consumptisme, individualisme? Moeten we in deze tijd niet juist dergelijke zaken stevig bestrijden door enkel gemeentebrede samenkomsten op zondag te houden?

Antwoord: Enerzijds moeten we inderdaad voortdurend onszelf eerlijk bevragen wat onze motieven en drijfveren zijn. Als het er inderdaad alleen maar om gaat dat bepaalde groepen “aan hun trekken” moeten komen omdat ze anders afhaken en ze dus kennelijk te weinig gemeenschapszin hebben, dan zijn doelgroepdiensten het laatste waar je aan moet beginnen.

Anderzijds moeten we de tijd waarin we leven realistisch onder ogen durven zien. Onze tijd en cultuur kenmerken zich onder meer door gedifferentieerdheid, veelkleurigheid. Ieder mens wordt geconfronteerd met een zeer ruim aanbod aan culturele uitingen. Dientengevolge geven mensen – meer dan vroeger – op zeer uiteenlopende wijze vorm aan hun leven.

Dat de kerk niet een eilandje in onze tijd en maatschappij is, blijkt wel uit het feit dat ook de gemeente van Christus veel minder homogeen is dan zo’n dertig jaar geleden. Karakteristiek voor die verscheidenheid is de grote differentiatie die de laatste vier decennia op het gebied van de religieuze muziek ontstaan is.

Bepaalde muzieksoorten – met name uit de lichte muziek – die bij groepen gemeentelieden populair zijn, veronderstellen en leiden tot een volstrekt andersoortige liturgie die gebaseerd is op en uiting geeft aan een andere spiritualiteit. We hoeven hier geen waardeoordelen uit te spreken, maar kunnen dat nuchter vaststellen. Zoals je ook objectief kunt constateren dat die muziek, die liturgie en die spiritualiteit slechts aansluit bij een deel van de gemeente, terwijl een ander deel er niet zelden een uitgesproken aversie tegen heeft.

Het is een illusie te denken dat alles wel samen te brengen is in gemeentebrede diensten. Zo is het ook naïef te roepen dat we moeten ophouden met discussies over “uiterlijke vormen” (zoals bijv. muziekgenres en –stijlen) omdat het om de “inhoud” gaat die toch wel “hetzelfde” blijft. Alsof “stijl” en “vorm” niet een “inhoud” weerspiegelen en gestalte geven! Hoe dan ook, wat je probeert te bereiken (nl. eenheid en onderlinge verbondenheid van de gemeente), kon je ook juist wel eens ondermijnen door te streven naar een mix van allerlei stijlen, vormen en genres.

Ten aanzien van de `s zondagse samenkomsten bestaan zeer uiteenlopende wensen en verlangens. Het is te makkelijk om dat weg te wimpelen als verkeerd consumptief gedrag van egocentrisch ingestelde mensen. Wanneer een groep jongeren in een gemeente er bijvoorbeeld veel behoefte aan heeft om – incidenteel – met verantwoorde jeugdculturele vormen en middelen gezamenlijk de Here te dienen, dan is het te goedkoop om dat te etiketteren als “consumptisme” of “individualisme”. Dat zou pas zo zijn wanneer die jongeren andere, “normale” diensten zouden mijden of die met alle geweld ook naar hun behoeften willen omturnen. Als dat zo is, dan geldt wat aan het begin van dit antwoord gezegd is.

Iets anders is of je van de hele gemeente kan en moet verlangen om af en toe maar eens “wat over te hebben voor de jongeren” en dus een jeugddienst maar moet bijwonen en dulden. Het hangt uiteraard af van de mate waarin zo’n jeugddienst afwijkt van een “normale” dienst. Als er veel afwijkingen zijn, weet je bij voorbaat dat een deel van de gemeente die dienst als een ramp zal ervaren. De dienst zal dat deel van de gemeente zeker niet stichten. Het is dan maar sterk de vraag of de onderlinge gemeenschap en de opbouw van Christus’ gemeente echt bevorderd worden.

Bovendien, normale diensten vragen van *iedereen* al volop om rekening met elkaar te houden, elkaar te aanvaarden en je aan te passen. Juist daarom kan het hele gemeenteleven, de hele kerk er zeer bij gebaat zijn wanneer bijvoorbeeld de jeugd van de gemeente zo nu en dan – zonder rekening te hoeven houden met andere groepen in de kerk - de onderlinge band kan verstevigen door gezamenlijk naar zijn Woord te luisteren en met hun eigen uitingsvormen de Here op verantwoorde wijze te loven en te prijzen. En onder “verantwoord” versta ik dat de “vorm” niet tegengesteld is aan de gereformeerde “inhoud”.

vraag 12: Maar wanneer plaatselijke kerken de middagdiensten min of meer naar believen mogen invullen, dan gaat dat toch ten koste van de onderlinge herkenbaarheid van de gereformeerde kerken?

Antwoord: Inderdaad zal de liturgische praktijk met betrekking tot de middagdienst minder uniform worden. We moeten hier echter de afweging maken of de herkenbaarheid in liturgieën tussen de kerken belangrijker is dan plaatselijke kerken de vrijheid te geven om incidenteel op zondagmiddag doelgroepdiensten te houden die ten goede komen aan de opbouw van de plaatselijke gemeente.

Bovendien moeten we ook niet overdrijven: zoals we hieronder nog zullen verdedigen, is het goed wanneer de middagdiensten *in de regel* gemeentebrede diensten blijven waarin het onderwijs in de leer van de kerk centraal staat.

De zondagmorgendienst heeft de eeuwen door altijd een centrale plaats gehad. Daarom ligt het meer voor de hand wanneer de kerken ten aanzien van de morgendienst een sterkere eenheid in liturgische zaken (zoals orden van dienst, liederen) nastreven ter wille van hun identiteit en ter versteviging van het landelijk verband van kerken. In de praktijk zou dat kunnen betekenen dat voor de morgendienst strakkere afspraken gemaakt en nageleefd moeten worden dan voor de middagdienst.

vraag 13: Waarom dat gezeur over leerdiensten? Door catechisatie en bijbelstudieverenigingen hebben we toch al de kennis die nodig is voor onze relatie met de Heer?

Antwoord: Het nut van leerdiensten moeten we niet bagatelliseren. Geen christen bereikt ooit het stadium dat ‘leren’ en ‘toerusten’ voor hem/haar niet meer nodig is.

Bovendien, in de vroegchristelijke kerk nam het onderwijs een belangrijke plaats in. Niet alleen omdat het toen een zendingssituatie betrof, maar ook omdat de kerk werd opgeroepen om te blijven bij de zuivere leer (vgl. o.a. Gal. 1:8,9, 2 Petr.2). Voor de onderwijstaak werden aparte leraars aangesteld (Ef. 4:11). Daaruit kan afgeleid worden dat grote waarde gehecht werd en moet worden aan het onderwijs door ambtsdragers. Schrift- en geloofskennis zijn letterlijk van levensbelang. We overschatten onszelf en onderschatten de duivel als we menen dat het voor ons overbodig is om systematisch onderwezen te worden in de leer van Gods Woord.

Kortom, ook (misschien wel: juist) in onze tijd en cultuur blijft het zinvol dat de gereformeerde leer gestructureerd onderwezen wordt in speciaal daartoe belegde ambtelijke diensten.

Het derde deel:

De middagdienst in de toekomst

vraag 14: Het is dus binnen de gereformeerde kerken de afspraak dat de middagdienst in de regel een “leerdienst” is. Maar er zijn toch veel meer soorten samenkomsten te bedenken die op zondagmiddag gehouden kunnen worden: avondgebed (“vespers”), evangelisatiedienst, cantatedienst, etcetera. Kan voor dat soort diensten niet meer ruimte komen?

Antwoord: Die ruimte zouden we als kerken elkaar inderdaad kunnen geven. Maar de kerken moeten het daarover eerst wel eens zijn. In het rapport van deputaten Eredienst aan de Generale Synode van Zuidhorn wordt de mogelijkheid genoemd van het houden van andere type diensten (zie paragraaf 10.5 van dat rapport). Daarbij werd gezegd dat de kerken eerst met elkaar moeten uitspreken welke koers zij willen varen op dit punt. De Generale Synode van Zuidhorn heeft verzoeken van deputaten en diverse kerken om nadere studie over andere type diensten afgewezen. Vreemd genoeg is er in de motivatie bij dit besluit alleen iets te lezen over “diensten met gasten” (evangelisatiediensten). Waarom studie/bezinning over andere type diensten (bijv. vespers, jeugddiensten) is afgewezen, is onduidelijk en onbeargumenteerd gebleven.

Gesteld dat de kerken meer ruimte willen voor categoriale diensten, dan zou het goed zijn wanneer er aanvullende of nieuwe afspraken gemaakt worden over de middagdienst. Het is dan

nog niet eens noodzakelijk om de afspraak te wijzigen dat “als regel” eens per zondag uit de catechismus gepreikt moet worden (KO art. 66). Want die bepaling laat immers al ruimte om dat af en toe niet te doen. Bovendien hebben we in het vorige antwoord het belang van onderwijs door ambtsdragers onderstreept. Ook in onze tijd is het een goede, zinrijke regel dat er in de middagdienst de leer van de kerk in de prediking aan bod komt.

Eerder moet gedacht worden aan de mogelijkheid dat de kerken elkaar voor de middagdiensten niet meer binden aan concrete orden van dienst voor de middagdienst (vgl. de Koersbepaling betreffende KO artikel 65 en 67 van de Generale Synode van Zuidhorn). Je kunt je sowieso afvragen waarom je voor een leersamenkomst een aparte orde van dienst zou moeten hebben. Ook zonder orde van dienst zal iedereen vanzelfsprekend de structuur “opening – onderwerp & bespreking – sluiting” volgen, waarbij uiteraard uit de Schrift gelezen, gebeden en gezongen wordt.

Hoe dan ook, door meer vrijheid te geven om de middagdienst naar plaatselijke inzichten en mogelijkheden in te vullen, kunnen diverse groepen uit de gemeente (bijv. kinderen, jeugd, ouderen) afzonderlijke bijdragen leveren die nu binnen de bestaande orden voor de middagdiensten eigenlijk niet in te passen zijn.

Bovendien zal het dan mogelijk zijn om andersoortige diensten in te vullen en in te richten overeenkomstig het karakter en doel van *die* diensten. Bijvoorbeeld: een evangelisatiedienst moet ook echt te volgen zijn voor mensen met nauwelijks enige kennis van de Bijbel. Maar werkt het gebruik van één van de bestaande orden van dienst dan wel mee om ons doel (onkerkelijken in aanraking te brengen met het evangelie) te bereiken?

Er zouden voor die diensten op landelijk niveau wel allerlei modellen gemaakt kunnen worden, waarvan de kerken desgewenst gebruik kunnen maken. Hier geldt trouwens wel: vrijheid vergroot verantwoordelijkheid.

vraag 15: Lopen we hierdoor niet het gevaar dat er onderscheid gemaakt gaat worden tussen belangrijke (populaire) diensten en minder belangrijke (onpopulaire) diensten, waarbij mensen diensten nog sneller gaan verzuimen?

Antwoord: Dit is een erg belangrijke vraag, want we raken een centraal punt als het gaat om afnemend kerkbezoek of de praktijk van het “shoppen” (elders zoeken wat je in je eigen gemeente niet vindt).

In navolging van de Schrift belijdt de kerk dat we op de rustdag trouw tot Gods gemeente moeten komen (HC zondag 38). Paulus roept op de eigen samenkomsten niet te verzuimen (Hebr. 10:25). Deze oproep geldt uiteraard niet alleen voor `s zondagse samenkomsten *voorzover* ze de vorm hebben van onze kerkdiensten. Ook als er middags twee diensten gehouden worden (bijv. één voor kinderen, één voor de rest van de gemeente), gaat het om diensten die door de kerkenraad belegd worden en waarvoor de hele gemeente opgeroepen wordt. Kortom, de diensten waarvoor de kerkenraad de gemeente op zondag oproept, zijn altijd gelijkwaardig maar niet gelijksoortig.

Je hoort nog wel eens dat we de middagdiensten niet moeten veranderen omdat mensen anders nog sterker de neiging hebben om weg te blijven omdat ze het geen ‘volwaardige’ diensten meer zouden vinden. Maar als er mensen zijn die zondagmiddag alleen komen opdraven omdat het gaat om diensten zoals we die nu inrichten, en omdat de kerkenraad ze belegt en je dus wel “mot” komen, dan hebben we natuurlijk net zo goed nog een probleem!

Wanneer we duidelijker onderscheid maken tussen de verschillende samenkomsten op zondag, is er juist een sterker appel om *beide* diensten te bezoeken. Ongeldig worden dan argumenten als “ik kan niet meer dan één preek per zondag aan” (komt u alleen wat *halen* in de dienst?) of “aan één dienst per zondag heb ik genoeg” (leeft u op zondag vooral voor uzelf?). We kunnen elkaar er juist op aanspreken dat we de middagdienst ook moeten bezoeken omdat we dan iets anders doen dan `s morgens.

Dit alles nog afgezien van het feit dat bij zaken als ontrouwe kerkgang of “shoppen” niet in de eerste plaats de invulling van de kerkdiensten besproken moet worden. We moeten dan allereerst met elkaar grondig doorspreken over hoe we gezamenlijk gemeente/kerk willen en moeten zijn. We moeten ons dan afvragen hoe onze visie op en houding tegenover de kerk en de gemeenschap is.

vraag 16: Is deze kleine catechismus groot genoeg?

Antwoord: In geen geval. Er zijn nog zeer veel vragen te stellen en te beantwoorden. Maar deze catechismus wil niet meer dan een kleine bijdrage leveren in een lopend bezinningsproces.

Gepubliceerd in: *De Reformatie*, 78ste jrg. nr. 42 (9 augustus 2003), nr. 43 (23 augustus 2003).

© dr. Jan Smelik